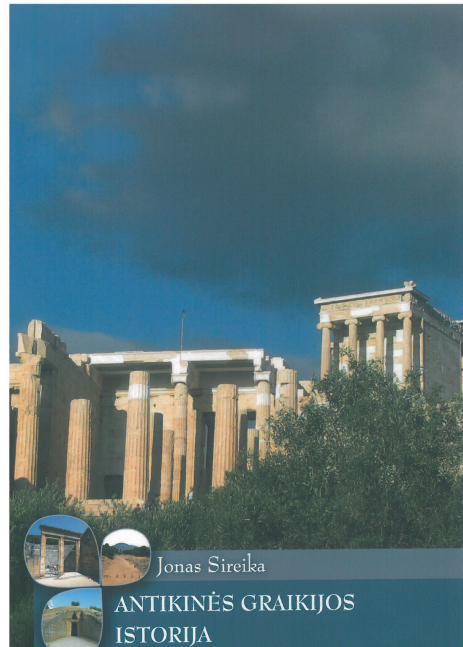

Lietuvių autoriaus knyga apie antikinę Graikiją

Rita Regina Trimonienė

SIREIKA, JONAS. *Antikinės Graikijos istorija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidybos skyrius, 2017. 384 p.

2016 m. lietuvių kalba pasirodė dviejų prancūzų istorikų parašytas vadovėlis universitetų studentams *Senovės graikų istorija* (prancūzų kalba išleistas 1995 m.)¹. Tai, galima sakyti, pirmoji knyga, gana išsamiai pateikianti antikinės Graikijos istoriją, lietuvių kalba. Žinoma, galime prisiminti 2005–2007 m. klasikinės filologijos specialisčių Dalios Dilytės-Staškevičiūtės ir Neringos Lūžienės parašytas mokomąsias priemones aukštosioms mokykloms *Senovės Graikijos kultūra*² ar *Antikinės Graikijos kultūros istorija*³, kuriose visgi dėl suprantamų priežasčių buvo labiau aprašomos kultūros raidos tendencijos, bet ne istorija. Palyginus su kaimyninėje Lenkijoje vietos istorikų darbais, skirtais antikos istorijai⁴, šios kelios knygos yra lašas jūroje. Deja, Lietuvoje

- ORRIEUX, Claude; SCHMITT PANTEL, Pauline. *Senovės graikų istorija*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. 500 p. Žr. recenziją: SIREIKA, Jonas. Ar prancūziško istorijos vadovėlio tekstą lengva perteikti lietuviškai? *Istorija*, 2017, t. 105, Nr. 1, p. 89–93.
- DILYTĖ-STAIŠKEVIČIENĖ, Dalia. *Senovės Graikijos kultūra: vadovėlis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007. 361 p.
- LŪŽIENĖ, Neringa. *Antikinės Graikijos kultūros istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005. 257 p.
- Pavyzdžiui: ZIÓŁKOWSKI, Adam. *Historia powszechna. Starożytność*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009; BRAVO, Benedetto; WIPSYZKA, Ewa; WĘCOWSKI, Marek; WOLICKI, Aleksander. *Historia starożytnych Greków*. T. II: Okres klasycyzny. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2009

neturime savų antikos istorijos specialistų arba jų publikuotų darbų. 2017 m. pabaigoje pasirodė Jono Sireikos knyga *Antikinės Graikijos istorija*⁵ (rengta nežinant apie prancūziško vadovėlio vertimą į lietuvių kalbą), deja, labai mažu, 100 egzempliorių, tiražu. Knygos autorius nėra atsitiktinis antikinės istorijos mylėtojas. Dirbdamas Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute, Šiaulių universitete, jis daugelį metų dėstė antikinės Graikijos ir Romos istoriją, rinko ir kaupė medžiagą (mokslinę literatūrą, šaltinius), rengė pranešimus mokslo konferencijose. 2009 m. istorikas parengė ir išleido studijų knygą *Glausta senovės Graikijos civilizacijos istorija*. 2010 m. J. Sireika toliau chronologiškai pratęsė šį darbą ir publikavo *Glaustą senovės Romos civilizacijos istoriją*. Ši 2017 m. publikuota knyga *Antikinės Graikijos istorija* ne tik svariai papildė pirmąjį 2009 m. antikinės Graikijos istorijos variantą, bet tapo tarpdalykinio (ne tik istorijos) pobūdžio sintetiniu mokslo darbu, kuriame pateikta naujų įžvalgų, o kai kuriais atvejais ir koncepcijų (knygoje siekiama konceptualiai išaiškinti antikinėje Graikijoje veikusias socialines ir politines institucijas). Rengdamas knygą, autorius panaudojo nemažai senesnių ir naujausių užsienio bei Lietuvos mokslinės literatūros, istorijos šaltinių. Pastebimas puikus antikinės istorijos išmanymas, autoriaus erudicija. Kita vertus, knyga parašyta taip, kad būtų suprantama ir profesionalui (istorikui, teisininkui ir kt.), ir istorijos mėgėjui, kas itin aktualu šiandienos istorijos mokslui, ypač kai antikos pažinimas vis labiau išstumiamas iš Lietuvos švietimo įstaigų.

Jono Sireikos knygos *Antikinės Graikijos istorija* turinys suskirstytas tradicine chronologine tvarka į penkis skyrius: nuo neolito epochos iki Graikijos helenizmo laikotarpio. Kiekviename skyriuje aptariama ne tik politinė istorija, bet ir apžvelgiama demografinė situacija, visuomenės socialinė struktūra, ūkio raida, dvasinės ir materialinės kultūros bruožai, kasdienis gyvenimas. Beje, aptariant kiekvieną epochą, daugiau dėmesio skiriama tiems reiškiniams ar socialinėms, politinėms tendencijoms, kurios tuo metu dominavo. Todėl galima teigti, kad autorius knygoje pristato dinamišką valstybės ir visuomenės raidą, kuri padėjo pagrindus vėlesnei Vakarų Europos civilizacijai. Įvadinėje dalyje autorius skaitytojui pristato Graikijos istorijos periodizavimo problematiką. Jis nurodo, kodėl pasirinko vieną ar kitą jo variantą. J. Sireika taip pat pristato kiekvienos epochos Graikijos istorijos šaltinius, kuriems priskiria ne tik rašytinius, bet ir išlikusią gausią ikonografiją. Taip pat skaitytojas supažindinamas su regiono geografiniu kraštovaizdžiu.

Kiekviename skyriuje knygos autorius skaitytojui taip pat pristato mokslininkų polemiką vienais ar kitais klausimais. Tai pagyvina tekstą, be to, leidžia suprasti, kad istorijos moksle tebevyksta diskusijos, kas parašė „Iliadą“ ir „Odisėją“, kada atsirado miestai, kaip vertinti etnosus, tironiją, kodėl žlugo Mikėnų civilizacija, kokios buvo graikų kolonizacijos priežastys, kas buvo „demokratijos“ tėvas ir pan. Knygos tekstą papildė ir medžiaga ar citatos iš istorinių šaltinių, pvz., Homero, Aristotelio, Plutarcho, Tukidido ir kt., taip pat intarpai iš mitinių pasakojimų, pateikti įdomesni faktai (pvz., apie

⁵ SIREIKA, Jonas. *Antikinės Graikijos istorija*. Šiauliai, 2017. 384 p.

tai, kaip spartiečiai / spartiatai augino vaikus, apie Peisistrato atėjimą į valdžią, moterų vaidmenį Atėnuose). Kartais nevengiama susieti praeitį su dabartimi. Štai J. Sireika pastebėjo, kad senovinių etnokultūrinių regionų pavadinimai išliko iki mūsų dienų ir 2011 m. net buvo įtvirtinti Graikijos teritorinio administracinio padalijimo sistemoje (p. 74). Istorikas tarsi gidas savo tekstu skaitytoją veda antikos keliais, atkreipdamas dėmesį, kad, pavyzdžiui, neolitinę Diminio gyvenvietės rekonstrukciją galima pamatyti ir šiandien Volos miesto muziejuje (p. 23), o Makedonijos valdovų turtingas kapavietes – Verginoje, Šiaurės Graikijoje (p. 240–241, 244) ir pan. Jis papasakojo apie XX a. 7–8 deš. vykusius archeologinius kasinėjimus Rytų Graikijoje prie Lefkandžio, kur buvo rastos Mikėnų civilizacijos gyvenvietės liekanos, žmonių palaikai (p. 52).

J. Sireika knygos turinį ne kartą aktualizuoja jį susiedamas netgi su Lietuva. Pavyzdžiui, teigdamas, kad Kretos religija – matriarchalinė, jis prisimena Marijos Gimbutienės tyrimus. Aiškindamas *polio* sąvoką, knygos autorius etimologiškai ją sieja su lietuvišku žodžiu *pilis* – įtvirtinta vieta (p. 64). Kita vertus, kaip pats pastebi, polis neįmanomas be miesto. O pilis nebūtinai siejama su juo ne tik Lietuvoje, bet ir viduramžinėje Europoje.

Knygos priedai padeda lengviau suprasti tekstą, prisideda prie skaitytojo lavinimo. Tai „Senovės Graikijos istorijos chronologija“, kur surašytos visos svarbiausios istorinės datos. Taip pat knygos gale pateikiamas terminų žodynas, kuris labai praverčia skaitant tekstą ir nuolat susiduriant su mažai žinomais arba nežinomais terminais. Beje, knygos tekste autorius taip pat pateikia kai kurių terminų aiškinimą tam, kad skaitytojui būtų lengviau suprasti mintį. Pavyzdžiui, jis paaiškina *damos*, *demos* terminų reikšmę, rašydamas apie Mikėnų civilizacijos žemdirbišką kilmę (p. 40, 56), *basilėjaus*, *hetairo*, *oikos* ir kt. sąvokų reikšmę (p. 56–59, 98–99), dievų vardų kilmę – *Dyeus* (Dzeusas), *Diwia* (Dzeuso žmona) ir kt. (p. 41). Prieduose rasime ir vyresniųjų dievų bei deivių sąrašą. Knygos tekstą papildė žemėlapiai, iliustracijos.

Kita vertus, knygoje palikta vietų, kurios kelia diskusijų arba reikalauja patikslinimo. Ne visada tiksliai išaiškinama vienos ar kitos epochos politinė ir socialinė struktūra. Pavyzdžiui, aprašydamas Kretos valstybinę santvarką, J. Sireika, atrodo, ir pats susipainiojo, ir skaitytoją palieka „sukti galvą“, kaip iš tikrųjų yra. Jis teigia, kad negausios žinios leidžia spręsti, jog Kreta buvo „rytietiško tipo (absoliuti) monarchija“. Kitame sakinyje jau rašo apie „teokratinę valstybę“, bet jos valdovas galėjęs būti ne žynys, o „verslininkas“, rūpinęsis ūkio plėtra (p. 29). Tokie teiginiai prieštarauja vienas kitam. Beje, aprašydamas Kretos civilizaciją, kažkodėl pradeda nuo namų, kuriuose gyveno žemdirbiai ir amatininkai. Manychiau, kad rašant apie socialinę struktūrą reikėtų daugiau koncentruotis į atskirų sluoksnių tarpusavio santykius. Knygoje nemažai dėmesio skiriama migracijai ir kolonizacijai bei skirtingų kultūrų sąveikos problemoms (p. 49, 68–73, 294–298). Kaip pastebėjo Patrickas Manningas ir Tiffany Trimmer, nagrinėjant antikos laikų migraciją (kolonizacija yra migracijos vienas iš tipų), reikia turėti omenyje žemdirbiškos civilizacijos radimąsi. Žemdirbystė ir spartino, ir lėtino migraciją. Taip pat svarbus faktorius – komercijos augimas, o kartu ir formalių prekybos institucijų susikūrimas. Graikai migravo

(dažniausiai netoli) ištisus šimtmečius⁶. Kaip pastebi J. Sireika, kolonizacija (migracija) prasidėjo dar Mikėnų civilizacijos laikais, tačiau didžiulį mastą įgavo VIII–VI a. pr. Kr. Istorikas, remdamasis literatūra, išskiria atskirus kolonizacijos periodus, nurodo jos priežastis. Viskas teisingai, betgi migracijos pagrindas ir buvo esminiai struktūriniai visuomenės pokyčiai (žemdirbystės ir komercijos išsivystymas, naujo tipo valstybės institucijos), apie ką knygoje, aiškinant migracijos mastus, neužsimenama. Nors apie vergus rašoma poskyryje „Visuomenės organizacija“ (p. 176–179), manyčiau, kad rašant apie klasikinės Graikijos ekonomiką vertėjo paminėti ir vergų vaidmenį. Taip pat norėtusi daugiau sužinoti apie Aleksandro Makedoniečio užkariavimą, kartu ir kolonizacijos, kultūrinės įtakos. Diskutuotinas „pažų“ – Makedonijos aristokratų sūnų, kurie tarnavo valdovui, – pavadinimas. Kaip pastebi J. Sireika, šis terminas vartojamas šiuolaikinėje antikinės Graikijos istoriografijoje, nors patys makedonai ir graikai jo nevartojo (p. 273). Tai viduramžių prancūziškas terminas, apibrėžiantis bajoriškos kilmės berniukus, kurie tarnaudavo didiko dvare tarnais, kur ruošdavosi tapti ginklanešiais, vėliau – riteriais. Pats žodis kilęs iš lotynų kalbos *pagus* – tarnas, siejamas su valstiečiais, kartais kildinamas iš graikų τραις (pais) – vaikas. Ar tikrai ir Makedonijoje aristokratų vaikus reikėtų taip įvardyti?

Informacijos išdėstymo netolygumas pasireiškia ir dėstomoje medžiagoje. Kita vertus, suprantama, kad, chronologine tvarka artinantis prie klasikinės ar helenistinės Graikijos istorijos, istorikų žinios darosi detalesnės, todėl ir knygoje daug išsamiau atsispindi politiniai, socialiniai ar kultūriniai įvykiai. Tačiau neaišku, kodėl, labai detaliam aprašydamos archajinės Graikijos kariuomenės organizaciją, knygos autorius daugiausia vietas skyrė *hoplitams* – sunkiai ginkluotiems pėstininkams (p. 115–118), tačiau kavalerijai teskyrė nedidelę pastraipą. O juk būtent *hippeus* (ἵππεύς), atsiradusi karinė-socialinė grupė po Solono reformų⁷, tapo pradiniu viduramžių riterio žodiniu atitikmeniu, kurį sau galėjo prisidėti tik aristokratai ar kiti turtingi žemvaldžiai, nes tai lėmė, kaip ir antikos laikais, taip ir viduramžiais, socialinis statusas ir materialinės galimybės įsigyti brangiai kainuojantį arklį ir ginkluotę.

Aiškinant *oikos* vertimą į lietuvių kalbą, teigiama, kad tai yra „namų valda (šeimyna)“ (p. 59). Vis dėlto istoriografijoje nusistovėjo terminas *namų ūkis*, jį ir derėtų vartoti. Nors rašydamos apie *basilėjų*, J. Sireika pabrėžė, kad versti tapatinti jį su „karaliumi“ negalima, tačiau *archagetai* Spartoje virto karaliais. Tiesa, autorius pastebėjo, kad jie „nebuvo monarchai įprasta šio žodžio prasme“ (p. 90), tad derėjo paieškoti kitos sąvokos juos įvardyti.

Galima diskutuoti dėl kai kurių vardų rašymo. Ar Makedonijos valdovas Filipas II, Filipas III (p. 240, 269–273) ar visgi Pilypas?

Nepaisant išsakytų pastabų, galima pasidžiaugti, kad knygoje iš esmės nerasime istorijos ar redagavimo klaidų, o skaitytojas gali susipažinti su išsamiai ir nenuobodžiai parašyta antikinės Graikijos istorija.

⁶ MANNING, Patrick; TRIMMER, Tiffany. *Migration in World History*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge / Taylor & Francis Group, 2013, p. 77–78, 90–91.

⁷ CONNOLLY, Peter. *Greece and Rome at War*. Greenhill Books, 2006, p. 40.